

Mierzecki, Roman

Nowości z dziedziny historii chemii

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 51/2, 361-369

2006

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

- 1998 *Pyrzyńska Krystyna* – Zastosowanie procesów wymiany jonowej do rozdzielania i zateżania jonów metali w oznaczeniach analitycznych.
- 2000 *Szpunar Joanna* – Możliwości i ograniczenia wysokosprawnej chromatografii cieczowej (HPLC) z detekcją techniką plazmowej spektrometrii mas (ICP-MS) w bionieorganicznej analizie śladowej.
- 2003 *Koncki Robert* – Membrany chemoczułe modyfikowane enzymatycznie i ich zastosowania analityczne.
- 2005 *Michalska Agata Joanna* – Elektrody jonoselektywne ze stałymi kontaktami z polimeru przewodzącego – nowe konstrukcje, zaawansowane możliwości analityczne.

Adam Hulanicki
Uniwersytet Warszawski
(Warszawa)

NOWOŚCI Z DZIEDZINY HISTORII CHEMII

Międzynarodowe Konferencje, których tematem jest historia chemii i przemysłu chemicznego, organizowane były, i są, przez poszczególne Towarzystwa Chemiczne na podstawie decyzji Grupy Roboczej (*Working Party* – WP) Historii Chemii Federacji Europejskich Towarzystw Chemicznych (FECS), Federacji przekształconej obecnie w Europejskie Stowarzyszenie Nauk Chemicznych i Molekularnych (*The European Association for Chemical and Molecular Sciences* – EuCheMS). Członkami tej Grupy są przedstawiciele Sekcji Historii Chemii krajowych Towarzystw Chemicznych (w zasadzie przewodniczący Sekcji i jeden z jej członków lub też przedstawiciel instytucji zajmujących się w danym kraju historią chemii). Polskie Towarzystwo Chemiczne reprezentują: przewodniczący Sekcji Historii Chemii PTCh, Roman Mierzecki oraz wicedyrektorka Instytutu Historii Nauki PAN i kierowniczką Sekcji Historii Chemii i Farmacji tegoż Instytutu, Halina Lichocka. Grupa Historii Chemii FECS zorganizowana została w roku 1977 z inicjatywy dyrektora budapeszteńskiego Muzeum Historii Chemii i Przemysłu Chemicznego Ferenca Szabadvary'ego, który też został jej pierwszym przewodniczącym; pełnił on tę funkcję do 1986 r. Powołana przez niego Grupa odbyła dotychczas 15 zebrań. Po budapeszteńskim zebraniu organizacyjnym, kolejne zebrania odbyły się: w 1978 r. w Londynie, w 1981 r. w Bukareszcie, w 1983 r. w Getyndze, w 1985 r. w Wiedniu – nowym przewodniczącym został Jan W. Van Spronsen (Holandia) –, w 1987 r. w Akwizgramie, w 1989 r. w Monachium, w 1991 r., w Vespem, w 1993 r. w Saragocie – przewodnictwo grupy objął Hendrik Deelstra z Antwerpii, w 1995 r. w Bonn, w 1997 r. w Liege, w 1999 r. w Budapeszcie, w 2001 r. w Würzburgu, w 2003 r. w Budapeszcie. Przewodnictwo Grupy przejął wtedy Ernst Homburg z Maastricht, a se-

ekretarzem została Anita Kilkdebaek Nielsen z Kopenhagi. W roku bieżącym (2005) zebranie Grupy Roboczej odbyło się w Estoril (k. Lizbony) w piątek 9 września.

Ponieważ w dniach 27–31 sierpnia 2006 r. odbędzie się w Budapeszcie organizowany przez EuCheMS Pierwszy Europejski Kongres Chemiczny, na zebraniu tym podjęto następujące postanowienia:

- 1) następne zebranie Grupy powinno odbyć się w dniu 31 sierpnia 2006 r. w Budapeszcie, a towarzyszyć mu mają dwie konferencje:
- 2) w dniach 30 i 31 sierpnia zorganizowana wspólnie z Sekcją Edukacji Chemicznej EuCheMS w Budapeszcie 2006 r. konferencja o temacie *Nauczanie chemii – przeszłość, teraźniejszość i przyszłość*;
- 3) w dniach 1–3 września 2006 r. zorganizowana wspólnie z Komisją Historii Nowoczesnej Chemii (CHMC) Międzynarodowej Unii Historii i Filozofii Nauki oraz z Sekcjami EuCheMS Chemii Analitycznej oraz Chemii Żywności konferencja na temat *Historia zielonej chemii: analiza łańcucha żywnościowego od rolnictwa do konsumpcji i odpadów*. Na prośbę CHMC, Konferencji tej przewodniczyć będą E. Homburg i H. Deelstra. Konferencja ma się odbyć na terenie Uniwersytetu im. Szent István'a w Gödöllő, 30 km od Budapesztu. Zaproponowano prowizoryczny 9-cio osobowy skład Komitetu Programowego; przewodniczącym został E. Homburg, a jednym z członków jest Halina Lichocka. Organizująca tę Konferencję z ramienia Węgierskiego Towarzystwa Chemicznego Éva Vámos (po przejściu na emeryturę F. Szabadvary'ego, dyrektorka budapeszteńskiego Muzeum Historii Chemii i Przemysłu Chemicznego) reprezentuje nie tylko Grupę Roboczą EuCheMS i Węgierskie Towarzystwo Chemiczne, lecz również Radę Międzynarodowej Unii Historii i Filozofii Nauki, ponieważ na kolejnym Międzynarodowym Kongresie Historii Nauki w 2005 roku w Pekinie w drodze wyboru weszła w skład Generalnego Sekretariatu Międzynarodowej Unii w miejsce kończącego swą kadencję w Radzie Unii Romana Dudy, historyka matematyki, wiceprzewodniczącego Komitetu Historii Nauki i Techniki PAN. Przedstawiła ona proponowany plan Konferencji oraz przewidziane opłaty: składka konferencyjna – 100 €, wyżywienie i transport – 95 €, wycieczka – 50 €, nocleg w hotelu studenckim, w pojedynczym pokoju z łazienką, bez TV – 30 € za noc. Równoległe z tą konferencją w tym samym miejscu i w tym samym czasie odbywać się będzie Konferencja Europejska Nauczycieli Chemii.

Na posiedzeniu w Estoril postanowiono również przyjąć propozycję grup belgijskiej i holenderskiej by 6 konferencja nt. Historii Chemii odbyła się w 2007 roku w Lowanium (Leuven/Louvain). Zaproponowano skład Komitetu Progra-

mowego i ustalono termin na koniec sierpnia. Główny temat tej konferencji: *Neighbours and territories: The evolving identity of chemistry*.

Przewodniczący Grupy corocznie zbiera, publikuje i rozsyła jej członkom raporty z działalności (publikacji, referatów) w dziedzinie historii chemii, które miały miejsce na terenie działalności poszczególnych Towarzystw. Umożliwia to rozpowszechnianie informacji o wydarzeniach z tej dziedziny zachodzących w całej Europie.

Z inicjatywy F. Szabadvary'ego Grupa Robocza oraz Węgierskie Towarzystwo Chemiczne zorganizowały w 1991 r. w Vespem Pierwszą Międzynarodową Konferencję poświęconą historii chemii i przemysłu chemicznego. Z Polski w konferencji tej (i w konferencjach późniejszych) brała czynny udział Halina Lichocka. Druga taka konferencja odbyła się w Egerze w 1995 r., trzecia w Budapeszcie w 1999 r. W tych samych latach członkowie Grupy, korzystając ze znacznego poparcia finansowego i organizacyjnego Europejskiej Fundacji Nauki (ESF), uczestniczyli w latach 1994–1997 w dziesięciu Warsztatach Naukowych, podczas których realizowany był program: „*Ewolucja chemii w Europie w latach 1789–1939*”. W dwu z tych warsztatów brał udział Stefan Zamecki, w trzech – niżej podpisany. Czwarta Międzynarodowa Konferencja Historii Chemii, zorganizowana przez Grupę Roboczą FECS i przez CHMC, odbyła się w Budapeszcie w 2003 r. Jej hasłem było: „*Informacja chemiczna poprzez granice i generacje*”. Na tej Konferencji wygłoszono 35 referatów i 2 postery, w tym referat Haliny Lichockiej pt. *Polskie czasopisma naukowe pierwszej połowy 19 wieku jako droga informacji naukowej w chemii*, opublikowany w całości w tomie zawierającym teksty 10 referatów. Organizowanie tych czterech konferencji spoczywało głównie na pracownikach budapeszteńskiego Muzeum Nauki i Techniki, F. Szabadvary'ego i jego następczyni Ewy Vámos.

Zgodnie z ustaleniami podjętymi w 2003 r. na Zebraniu Grupy Roboczej w Budapeszcie, zorganizowanie w 2005 r. 5 Konferencji Historii Chemii pod hasłem: „*Chemistry, Technology and Society*” powierzono portugalskim chemikowi, którzy wyróżnili się dużą aktywnością. Międzynarodowemu Komitetowi Naukowemu tej konferencji przewodniczył Ernst Homburg, a w jego skład wchodziła też Halina Lichocka. Konferencja odbywała się w dniach 6–9 września w wypoczynkowej miejscowości Estoril (ok. 30 km na zachód od Lizbony), w Akademii Nauk, w Muzeum Farmacji oraz w Uniwersytecie Lusófona w Lizbonie. W dniu poprzedzającym 5. Konferencję Soňa Strbáňová z Instytutu Współczesnej Historii Akademii Nauk Republiki Czeskiej zorganizowała w Estoril seminarium poświęcone organizowaniu się chemików do 1914 r. Na seminarium to Lichocka przesłała tekst omawiający próby tworzenia w tym czasie organizacji chemików na ziemiach polskich.

W 5 konferencji wzięło udział 105 uczestników. Najwięcej z nich było oczywiście z Portugalii (37), 11 osób przyjechało z Wielkiej Brytanii, 9 ze Stanów Zjednoczonych A.P., po 5 z Francji, Hiszpanii, Niemiec i Szwecji, po 4 z Belgii i Holandii, po 3 z Brazylii, Norwegii, Włoch i Gany, po 2 z Gambii, Nigerii, z Polski i z Czech (S. Strbáňová i Miroslav Novák – kierownik Działu Chemii i Biochemii Narodowego Muzeum Techniki w Pradze). Węgry reprezentowała wspomnianą już Éva Vámos. W konferencji wzięli też udział historycy chemii z Austrii, Danii, Szwajcarii, Grecji, Rosji, Izraela, Japonii, Kanady, Malezji, Dominikany i Południowej Afryki. Łącznie wygłoszono 54 referaty (trzy z nich plenarne), a także przedstawiono 28 posterów, których autorami byli przeważnie portugalscy chemicy. Referaty odbywały się w salach Portugalskiej Akademii Nauk (otwarcie Konferencji), lizbońskiego Muzeum Farmacji, hotelu Eden w Estoril (gdzie byli zakwaterowani uczestnicy Konferencji) i w Uniwersytecie Lusófona w Lizbonie. Konferencja ta była więc bardziej urozmaicona niż poprzednia.

W ramach referatów plenarnych José Ferreira da Silva z Uniwersytetu w Porto omówił historię chemii w Portugalii. David Marcus Knight z Uniwersytetu w Durham (W. Brytania) stwierdził, że chemia, która od dwustu lat po połowę ubiegłego wieku była nauką wiodącą naszej cywilizacji, m.inn. dzięki takim jej popularyzatorom jak, Liebig i Faraday, przechodzi obecnie kryzys, przyjmując stanowisko obronne przed napadami na skutki działalności chemików, a zajmuje się zagadnieniami związanymi z bronią masowego rażenia, zwalczaniem zanieczyszczeń i zatruwania atmosfery. Przejawem istniejącego kryzysu jest zamykanie wydziałów chemicznych na wyższych uczelniach, również skutkiem – mogę dodać – zmniejszania się w Europie Zachodniej liczby kandydatów na studia chemiczne. John Kenly Smith JR, z Wydziału Historii Uniwersytetu w Lehigh w Stanach Zjednoczonych, omówił przejawiający się obecnie zastój w rozwoju metod katalitycznych, którego maksimum przypadało na lata w roku 1940 do lat 80. i rokowało wówczas nadzieję na rozwój technologii chemicznej pozbawionej odpadów.

Pozostałe 51 referaty, po trzy lub cztery, wygłoszone zostały na czternastu półtora- i dwu godzinnych sesjach odbywających się równolegle po dwie sekcje. W skutek tego nie można było wysłuchać wszystkich referatów, a także trudno było wziąć udział w dwu sesjach posterowych. Tematami kolejnych sesji referatowych były:

1. *Chemia portugalska 1640–1910*;
2. *Teoria i praktyka chemii XX w.* W trakcie sesji Pierre Laszlo z Francji przedstawił znaczenie odkrycia zjawiska inwersji cukru na rozszerzenie ogólnej wiedzy chemicznej; W. Gerhard Pohl z Linczu udowodniał, że mikrochemia przez wiele lat była „nauką austriacką”; Marco Fontani i Mariagrazia Costa omówili próby wykrycia w przyrodzie pierwiastków promieniotwórczych o liczbach atomowych 85, 87 i 93 i nadania im nazw;

3. *Chemia stosowana przez wieki*. W ramach tej sesji Evangelia A. Varella z Grecji omówiła źródła i produkcję barwników purpury i indyga w grecko-rzymskim świecie, a tytuł referatu Haliny Lichockiej brzmiał: *Analiza chemiczna jako metoda odkryć w farmacji w okresie Oświecenia w Europie*. Prelegentka podkreśliła w nim znaczenie analizy soków i ekstraktów roślinnych w wykryciu nowych lekarstw, zwłaszcza alkaloidów;
4. *Kontekst popularyzacji*. Joachim Schummer z Wydziału Filozofii Politechniki w Darmstadt i Uniwersytetu Południowej Karoliny zwrócił uwagę na znaczenie antropomorficznych wyrażeń w popularyzacji chemii; Ana Simoes z Uniwersytetu w Lizbonie przedstawiła sylwetkę C.A. Coulsona jako popularyzatora chemii kwantowej. Natomiast wykład, skądinąd bardzo elokwentnego, Petera J.T. Morisa, kierownika działu chemii londyńskiego Muzeum Nauki odznaczał się tym, że prelegent nie wypowiedział ani jednego słowa; wyświetlał tylko nazwy działów i eksponatów przedstawiając ich fotografie;
5. *Chemia stosowana w XIX w.* Referaty dotyczyły laboratorium J. J. Berzeliusa (referat Jana Trofaste ze Szwedzkiego towarzystwa Chemicznego), polarymetrii na terenie Czech (referat Mirosława Nováka) i analizy rozwijanej w Danii w XIX w. teorii żywienia (referat Anity Nielsen z Wydziału Historii Uniwersytetu w Kopenhadze);
6. *Praktyka instrumentalna 1910–1960*. Keith A. Nier z Holandii omówił metody i zastrzeżenia wyznaczania mas atomowych, a tytuł referatu Carstena Reinhardta z Uniwersytetu w Regensburgu brzmiał: *Elektronika spotyka chemię: Herbert S. Gutowsky i początki chemicznego NMR*. Laboratorium Gutowsky'ego znajdowało się na Uniwersytecie w Illinois w Stanach Zjednoczonych;
7. *Między przemysłem a akademią 1900–2000*. W ramach tej sesji José Claro-Gomes z Uniwersytetu Paris X omówił szkołę ziem rzadkich George'a Urbaina (1872–1938), który w 1919 r. założył *Société des Terres Rares*, a w należących do tego Towarzystwa fabrykach wydzielano pierwiastki ziem rzadkich metodą rozwiniętą we Francji przez Marię Skłodowską-Curie dla wydzielenia pierwiastków promieniotwórczych. Prelegent nie wspominał jednak, że metodę tę Maria Skłodowska-Curie poznała w Polsce, w Warszawie w pracowniach Muzeum Przemysłu i Rolnictwa. W następnym referacie Elena Zajcewa z Uniwersytetu Moskiewskiego omówiła wpływ Alekseja W. Cziczibabina (1871–1945) na rozwój chemii i przemysłu chemiczno-farmaceutycznego w Rosji. Z kolei Kenneth Bertrams z Uniwersytetu Columbia w Nowym Jorku analizował, jak wielonarodowe firmy Solvay & Co. i Gevaert N.V. wykorzystywały aktualne odkrycia naukowe. Natomiast historię francuskich

- laboratoriów Instytutu Chemii Substancji Naturalnych w latach 1960–2000 przedstawił Muriel le Roux z CNRS;
8. *Dziewiętnastowieczna praktyka laboratoryjna*. Alan Rocke z Wydziału Historii Uniwersytetu Case Western Reserve w Stanach Zjednoczonych podkreślił rolę Liebiga i laboratoriów niemieckich w rozwoju chemii w Europie, a Soňa Strbáňová z Instytutu Współczesnej Historii Akademii Nauk Republiki Czeskiej przypomniała działalność rodzinnej firmy Wenzela Batka, założonej w Pradze w 1759 r., która wytwarzała produkty farmaceutyczne i wyposażenie laboratoriów chemicznych i farmaceutycznych;
  9. *Od nawozów do gazów atakujących nerwy*. W tej sesji Frank Ruhnau z Brunszwiku (Niemcy), na przykładzie prowadzonych w Trzeciej Rzeszy w latach 1937–1945 badań nad spalaniem, omówił możliwość wymiany doświadczeń pomiędzy różnymi instytucjami zajmującymi się tym samym problemem. Natomiast Heinrich Kahlert z Furtwagen udowodnił, że w czasie II Wojny Światowej Hitler nie użył posiadanych gazów bojowych atakujących nerwy, ponieważ wbrew znanym dziś faktom był przekonany, że alianci posiadają również tak groźne gazy i w dostatecznej ilości, by użyte jako retorsja istotnie zaszkodziły Niemcom;
  10. *Przekazywanie informacji między W. Brytanią a Kontynentem w latach 1650–1850*. Na sesji omówiono kontynentalne wydania dzieł Roberta Boyle'a (D. Thoburn Burns z Uniwersytetu w Belfaście), informacje zawarte w wydawanych w latach 1808–1822 w Paryżu portugalskich periodykach (Fernando Edigio Reis z Nowego uniwersytetu w Lizbonie) oraz osiągnięcia dwu wybitnych Portugalczyków, ojca i syna Antonia i Algernona Marreco, którzy pracowali w Anglii; Algernon był pierwszym profesorem chemii na uniwersytecie w Newcastle-upon-Tyne (Collin A. Russel z Uniwersytetu w Cambridge, W. Brytania);
  11. *Technologia chemiczna i biotechnologia po II Wojnie Światowej*. Troje portugalskich autorów (J.M. Lea; da Silva, Gilberto Gomes i Isabel Cruz z firmy Consultadoria e Serviços w Lizbonie) omówiło proces prażenia zawierających arsenik pirytów stosowany w latach 1950–1972 przez kombinat chemiczny Barreiro w Portugalii. Arjan van Rooij z Politechniki w Eindhoven (Holandia) na przykładzie niewielkiego przedsiębiorstwa holenderskiego DMW wykazał, jakie czynniki technologiczne i handlowe wpłynęły, że przedsiębiorstwo to produkowało kaprolaktam w latach 50. i 60. ubiegłego wieku. Viviane Quirke z Uniwersytetu w Oksfordzie (W. Brytania) uzasadniała powołanie na doradcę rządu angielskiego do spraw rozwoju biotechnologii Alfreda Spinksa, który jako wieloletni pracownik przedsiębiorstwa ICI z bliska obserwował, jak w przedsiębiorstwie tym równoważył się wpływ nauk chemicznych, fizycznych i biologicznych, co spowodowało

powstanie w nim Wydziału Chemii Biologicznej. Z kolei Ton van Helvoort z Maastricht analizował, jak w latach 70. i 80. XX w. rząd holenderski balansował między tolerowaniem swobody badań naukowych, a sterowaniem nimi w kierunku praktycznym oraz wpływał na upowszechnianie w społeczeństwie zrozumienia znaczenia osiągnięć naukowych;

12. *Publiczne i osobiste oblicze chemii w latach 1770–1900.* Núria Pérez-Pérez z Barcelony przedstawiła, jak w tym mieście w końcu XVIII w. dzięki rozwojowi chemii i służących jej przyrządów pojawiły się instytucje i periodyki medyczne i chirurgiczne. Anna Simmons z Wydziału Historii Nauki, Technologii i Medycyny brytyjskiego Uniwersytetu Otwartego omówiła wpływ rozwoju chemii na działalność londyńskiego Stowarzyszenia Aptekarskiego i produkowane przez angielskich aptekarzy produkty począwszy od 1672 r. Marika Blondel-Mégrelis z francuskiego Instytutu Historii i Filozofii Nauk i Techniki podkreśliła rolę Liebiga w poprawianiu złego oblicza chemii. Pogląd referentki, że istniała konieczność poprawy oblicza chemii, wydaje się jednak dziwny. Chemia była bardzo popularna w XVIII. w., czego dowodem jest fakt, że wydany w 1675 r. podręcznik chemii Lemery'ego, *Cours de chimie* rozchwytywany był (według przedmowy późniejszych wydań) „jak dzieło humoru i satyry”; doczekał się on kilkunastu wydań do połowy XVIII w. Na sesji tej Geert Vanpeamel z Lowanium przedstawił oblicze chemii w XIX w. Belgii;
13. *Przemysł chemiczny w okresie międzywojennym.* Paryski chemik Erik Langlinay scharakteryzował rozmieszczenie przemysłu chemicznego we Francji przez I Wojnę światową i jego zmiany wywołane przez inwazję niemiecką. Po wojnie nastąpiła z jednej strony prywatyzacja zbudowanych w czasie wojny przez państwo nowych fabryk, z drugiej – nacjonalizacja innych działów przemysłu. Stan przemysłu chemicznego w Związku Radzieckim w latach 1917–1941 omówił na tej sesji Nathan M. Brooks z Nowego Meksyku, a Declan O'Reilly z fundacji Chemical Heritage przedstawił istniejącą w latach 1925 – 1945 współpracę w dziedzinie przemysłu naftowego między amerykańską Standard Oil of New Jersey a niemieckim koncernem I.G. Farbenindustrie A.G. Dzięki tej współpracy koncern niemiecki otrzymał w 1938 r. znaczną ilość czteroetylku ołowiu, niezbędnego do wyprodukowania benzyny lotniczej;
14. *Praktyka i teoria przed Lavoisierem.* Na sesji tej, którą prowadziła Halina Lichocka, wygłoszone były dwa referaty. Pracująca w Stanach Zjednoczonych, pochodząca z Dominikany Mi Gyung Kim zwróciła uwagę, że w okresie przed Lavoisierem eksperymentalna metoda otrzymywania substancji przez destylację roślin i wydzielania pięciu rodzajów składników została uzupełniona przez analityczną metodę rozpuszczania substancji w kwasach i zasadach, co doprowadziło do utworzenia zakresów powinowactwa. Drugi referat na tej sesji *Błąd w podręcznikach chemicznych:*

pierwszeństwo Lavoisiera niesłusznie kwestionowane, wygłosił niżej podpisany. Autor zwrócił w nim uwagę na błędne, dokonane w 1828 r. przez Zernowa rosyjskie tłumaczenie wydanej w 1752 r. po łacinie pracy M. Łomonosowa omawiającej wzrost ciężaru ogrzewanych ciał. Odnoszące się do powietrza znajdującego się w porach metalu określenie łacińskie *illisque concretum* (tam zagęszczone) Zernow zamienił na *соединяясь с ними* (łącząc się z nimi). Błąd ten, wyraźnie zasugerowany znanymi już ogólnie poglądami Lavoisiera, spowodował, że autorzy takich rozpowszechnionych podręczników jak *Gmelin Handbuch der anorganischen Chemie* (Syst. Nr 3, Leipzig 1943, str. 44) oraz wydanej w 1992 r., opracowanej przez W.H. Brocka *The Fontana History of Chemistry* (polskie tłumaczenie *Historia chemii*, Warszawa 1999) przypisują niesłusznie Łomonosowowi pierwszeństwo w wyjaśnieniu procesu spalania.

Organizatorzy Konferencji przygotowali zestaw abstraktów wygłoszonych referatów i posterów, ale program był tak przeładowany, że trudno było znaleźć czas, by się z nimi dokładnie zapoznać. Organizatorzy Konferencji zamierzają wydać pełne, a nawet rozszerzone teksty referatów w przygotowywanym tomie.

Uczestnicy Konferencji zwiedzili w trakcie jej trwania lizbońskie Muzeum Nauki, w skład którego wchodzi zbudowane w 1891 r.: amfiteatralna sala dla wykładów chemii oraz przylegające do niej (będące obecnie w remoncie) laboratorium studenckie. Studenci z galerii umieszczonej na pierwszym piętrze obserwowali w nim doświadczenia wykonywane przez laborantów. Ze względów bezpieczeństwa tylko niektórzy z nich mogli doświadczenia te wykonywać samodzielnie.

Poznano także zbiory niedawno odnowionego Muzeum Farmacji, do którego uczestnicy dotarli wąskimi, krętymi i stromymi (raz w górę, raz w dół!) uliczkami Lizbony. W tym muzeum zwracają uwagę makiety aptek wraz z aptekarzami przygotowującymi leki z okresu, gdy leki gotowe były rzadkością.

Po sesjach odbytych w Uniwersytecie Lusófona uczestnicy odbyli kilkukilometrowy spacer po fragmentach najdłuższego w Europie pochodzącego z pierwszej połowy XVIII w. akweduktu doprowadzającego do Lizbony wodę ze źródeł położonych w odległości 19 km od centrum miasta. Ciek wody przebiega krytymi korytarzami częściowo wkopanymi w ziemię, częściowo prowadzonymi mostami (wysokości ponad 50 m) w pagórkowatym terenie okolic Lizbony i samego miasta. Osiemnastowieczni konstruktorzy tak zbudowali akwedukt, że na całej trasie woda płynie tylko grawitacyjnie, bez jakichkolwiek pomp.

Po zakończeniu konferencji niektórzy z jej uczestników skorzystali z możliwości wycieczki do położonego około 100 km na północ od Lizbony rejonu Oeste, w czasie której zwiedzili otoczone murami obronnymi z XV w. miasteczko Óbidos, nadmorskie winnice oraz czynne już (zgodnie z dokumentami) w 1177 r. solne pólka, na których w sposób naturalny odparowywano wodę z solanek pochodzących z pobliskich źródeł.

Jak na tle omówionej konferencji przedstawia się sytuacja historii chemii w Polsce? Aktywnym ośrodkiem jest bez wątpienia Sekcja Historii Chemii i Farmacji Instytutu Historii Nauki PAN kierowana przez Halinę Lichoćką. Przy Polskim Towarzystwie Chemicznym zorganizowana została w 1977 r. Sekcja Historii Chemii. Pierwszym jej przewodniczącym został Zdzisław Wojaszek (z UJ); po jego śmierci w 1980 r. stanowisko to przejął Roman Mierzecki. Zarząd Sekcji stara się utrzymać kontakt z polskimi historykami chemii i, jak była o tym mowa, reprezentuje polskich historyków chemii w Grupie Roboczej EuCheMS i informuje członków tej Grupy o wydarzeniach w Polsce dotyczących historii chemii. Trudna sytuacja finansowa Polskiego Towarzystwa Chemicznego administrującego i konserwującego budynek, w którym urodziła się Maria Skłodowska-Curie i zarządzającego poświęconym jej muzeum (jedyne polskie towarzystwo naukowe posiadające muzeum) nie pozwala jednak na wystarczająco aktywne uczestnictwo jego członków w zebraniach i konferencjach tej Grupy Roboczej. Delegaci PTCh nie biorą udziału w większości spotkań Grupy. PTCh może pokryć tylko część, coraz wyższych kosztów uczestnictwa w konferencjach organizowanych przez Grupę; resztę pokrywać muszą uczestnicy z własnych funduszy. W polskich uczelniach nie ma żadnego zakładu zajmującego się historią chemii. Ze względów oszczędnościowych zlikwidowane zostały, nieliczne zresztą, nie dawno jeszcze prowadzone wykłady historii chemii. W latach 1984–1993 Sekcja Historii Chemii PTCh, korzystając z zainteresowania niektórych chemików historią ich własnych ośrodków badawczych i postaciami ich mistrzów, zorganizowała pięć szkół, których tematem były szkoły naukowe chemików polskich. Temat ten należy uznać (na razie) za wyczerpany. Wspomniane szkoły były finansowane przez macierzyste uczelnie uczestników. Brak jest jednak dostatecznego, szerszego zainteresowania polskich chemików historią chemii. Przejawem tego jest fakt, że przewodniczącym Sekcji od 25 lat jest ta sama osoba i nie ma nikogo, kto byłby skłonny ją zastąpić. Staraniem Stowarzyszenia Inżynierów i Techników Przemysłu Chemicznego (SITPChem) wydana została szesnastotomowa historia polskiego przemysłu chemicznego. Autorami poszczególnych tomów są emerytowani dyrektorzy i inżynierowie naczelni poszczególnych zakładów przemysłowych, nie są oni jednak zainteresowani szerszą historią chemii, ani też wzajemną zależnością poszczególnych gałęzi przemysłu, jak to swego czasu w istotny sposób przedstawiał Eugeniusz Kwiatkowski. Zajmowanie się historią chemii nie jest imprezą dochodową; młodzi badacze nie są nią zainteresowani, nie rozumieją jej potrzeby i atrakcyjności. Zrozumieją to dopiero, gdy się zestarzeją. Musimy na to poczekać.

Roman Mierzecki
(Warszawa)